

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2018

Monika Letfusová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Monika Letfusová

Židovské město v Boskovicích

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Židovské město Boskovice“ zpracovala samostatně s použitím citované literatury a použitých zdrojů pod vedením Mgr. Pavla Krákory, Ph.D.

V Olomouci

.....

Monika Letfusová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu bakalářské práce Mgr. Pavlu Krákorovi, Ph.D. za cenné rady a trpělivost. Rovněž bych chtěla poděkovat Ing. Miloši Pachlovi za pomoc při sbírání informací, potřebných pro moji bakalářskou práci, Mgr. Marii Švancarové a Mgr. Michaele Kovářové za možnost přednesení tématu v základní škole a zejména rodině za jejich trpělivost a pomoc s celým tématem.

Anotace:

Bakalářská práce se zaměřuje na život a rozvoj židovského města Boskovice, problematiku a bilanci holokaustu v Boskovicích. V práci se popisují některé památky židovské obce, zmíněny jsou i původní jména židů, rabínů a osobností židovského města, nebo spolky, které se v židovském městě nacházely. Celá problematika je přenesena do pedagogického vzdělání, jelikož výstupem je prohlídka s výkladem v Židovském městě Boskovice se žáky 4. ročníku Základní školy Boskovice, odděleného pracoviště Slovákova.

Klíčová slova: Židovské město Boskovice, holokaust, transport židů, památky židovského města, rozvoj židovského města

Annotation:

The bachelor thesis focuses on a life and a development of the Jewish town in Boskovice, the issue and the impact of holocaust in Boskovice. The thesis describes some of the sights of the Jewish town, mentions some of the indigenous family names, names of the rabbis and other public figures of the town. It also mentions organisations that existed in the town. The entire topic is then pedagogically transformed to serve as an excursion to the Jewish town of Boskovice for pupils attending the fourth grade of detached workplace of primary school Slovákova in Boskovice

Key words: Jewish town of Boskovice, holocaust, transportation of Jews, sights of the Jewish town, development of the Jewish town

Obsah

1	Úvod	8
2	Historie města Boskovic	10
3	Historie židovského města Boskovic	12
3.1	Počátek židovství v Boskovicích	12
3.2	Židovská obec Boskovic	12
4	Jména Židů před Josefinskými reformami	14
4.1	Rodová jména	14
4.2	Osobní jména	15
4.3	Židovské město Boskovic	16
4.3.1	Rozvoj židovského města ve 2. polovině 19. století	16
4.4	Situace na počátku 20. století	17
4.5	Období protektorátu Čechy a Morava	18
4.5.1	První rok okupace	19
4.5.2	Protižidovská opatření 1939-1941	20
4.6	Transport Židů	21
4.6.1	Bilance holokaustu	22
4.6.2	Židovské město od roku 1989	23
5	Tragédie v židovské obci	24
5.1	Ti, kteří přežili holokaust	24
6	Stavby v židovském městě	26
6.1	Synagoga Maior	26
6.2	Synagoga minor	27
6.3	Další významné náboženské budovy	28
6.4	Židovský hřbitov	28
6.5	Židovské lázně	29
6.6	Židovský špitál	30
6.7	Bardon	31
6.8	Brány do ghetta	31
6.9	Masné krámy	32
6.10	Rabínský dům	33
6.11	Vážná studna	34
7	Boskovičtí rabíni	36

7.1	Židovské spolky	36
8	Putování židovským městem	38
8.1	Pracovní list pro žáky 4. ročníku	38
9	Závěr.....	42
	Použitá literatura a informační zdroje:	44
	Přílohy	45

1 Úvod

V bakalářské práci se budu zabývat tématem „Židovské město Boskovice“. Při výběru jsem přemýšlela, o čem bych vůbec mohla psát. Jako každý obyvatel města Boskovice, i já denně procházím místem, které je velmi známé, ale i přesto o samotné historii židovského města obecně víme, což mě přimělo dozvědět se o židovském městě více. Judaismus je i v dnešní době velmi aktuálním tématem, k odsunu židovského obyvatelstva nedošlo před dlouhou dobou a dochované židovské památky, města i koncentrační tábory jsou častým cílem turistů. Ještě v dnešní době můžeme v městě potkat obyvatele, kteří v období odsunu byli malými dětmi a sami popisují situace, které si pamatují. Do samotných Boskovic se vrací spousta rodinných příslušníků lidí, kteří v židovském městě žili.

Cílem práce je seznámení se s židovským městem obecně, životem a osudy židovského obyvatelstva v Boskovicích, tradicemi města a zejména vyhledání více informací o domech v židovské obci.

Základní literaturou mi byla monografie Jaroslava Bránského, *Židé v Boskovicích*, vydaného v roce 1999 Klubem přátel Boskovic spolu s nakladatelstvím Albert.¹ Další literaturou, která mi sloužila pro srovnání údajů byla publikace Jaroslava Klenovského *Židovská čtvrť v Boskovicích*². Mezi další publikace, které mi pomohly zorientovat se v problematice budov jsou knihy *Boskovická synagoga*³ od O. Sixtové, D. Polakoviče a A. Paříka a *Židovský hřbitov v Boskovicích*⁴ od autorů J. A. Haidlera, F. Mlatečka a P. Vítámvás. Pro období 2. světové války jsem vyhledala knihu opět od Jaroslava Bránského *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického, 1939-1945*⁵. Některé informace jsem čerpala od Jaroslava Jurka. Na stránkách města Boskovice jsem se seznámila s kronikou města, na <http://kronika.boskovice.cz/>⁶ Se všemi autory mě seznámil Miloš Pachtl, který se o téma velmi zajímá a v židovském městě provozuje *Minigalerii Zwicker*. Pro základní informace o Boskovicích jsem vyhledala knihu opět od Jaroslava Bránského, *Boskovice v proměnách času*.⁷ Základní literaturu mi doporučil Mgr. Petr Vítámvás, kde najdeme všeobecné informace

¹ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999.

² Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004.

³ Sixtová, O., Polakovič, D., Pařík, A.: *Boskovická synagoga*. Průvodce. Praha, 2002.

⁴ Haidler, J. A., Mlateček, F., Vítámvás, P.: *Židovský hřbitov v Boskovicích*. Průvodce. Blansko, 2003.

⁵ Bránský, J. *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického 1939-1945*. Boskovice, 1995.

⁶ Kronika města Boskovic na <http://kronika.boskovice.cz/>, 8. březen 2018.

⁷ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990.

o tématu židovství v Boskovicích, jedná se o publikaci *Židovská čtvrť v Boskovicích* od Jaroslava Klenovského z roku 2004.⁸

Zajímá mě samotný život židovského obyvatelstva v obci, ale i soužití křesťanů a židů. Dále se chci dozvědět více informací o jednotlivých domech, které jsou součástí židovského města. Součástí práce by měl být i festival pro židovskou čtvrť.

⁸ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004.

2 Historie města Boskovic

Boskovice se nachází v okrese Blansko v Jihomoravském kraji, nadmořská výška je asi 376 m n.m., počet obyvatel 11635. Území města spadá k Brněnské vrchovině, na severozápadní straně k Boskovické brázdě, na straně východní a jižní k Dražanské vrchovině.⁹

Na území dnešních Boskovic se v pravěku ukrývali lidé. V období Slovanů byly ve městě vybudovány prokazatelně 4 osady, jedna založena kolem roku 700 v místech dnešní pošty, druhá v dnešní Bezručově ulici, třetí ve Svěrákově ulici, dříve Vodní, poslední v oblasti Pod Oborou. Tyto kmeny se po praotci Bozkovi nazývali Bozkovci.¹⁰

Boskovice se staly městečkem již ve 13. století, ale až roku 1463 obdržely od krále Jiřího z Poděbrad právo trhu. Ovšem ještě v průběhu 18. století byli pouhým městečkem, přestože plnily všechny funkce skutečného města. Za vlády Marie Terezie¹¹ došlo k povýšení městečka na město a za vlády Josefa II.¹² byl v Boskovicích zřízen magistrát, což je jasným důkazem, že Boskovice jsou považovány za město.¹³

Boskovice vznikly jako klasické české město, ale zanedlouho došlo k přistěhování jiného obyvatelstva, zejména židovského a německého. V městské knize z roku 1484 se dočteme, že Boskovice byly poddanským městečkem, o chod se staral rychtář a na radnici byl městský písař, který sloužil 12 konšelům. Mezi vrchností a obyvateli Boskovic se vedl stále určitý boj. Roku 1728 bylo vydáno tzv. „Narovnání“¹⁴, kde se jasně ukazuje vítězství vrchnosti, jelikož v písemnosti jsou uváděny povinnosti především poddaných. Před rokem 1850 existovaly 4 samostatné obce: Boskovice-město, Boskovice-židovské město, Boskovice-Horní předměstí a Boskovice-Dolní předměstí. Po roce 1850 se všechny kromě židovského města seskupily a vznikly tak jen 2 části, které byly sloučeny roku 1919.¹⁵ O počtu obyvatel existuje mnoho údajů, ale jejich pravdivost je nejasná, zejména z důvodu spojování křesťanského

⁹ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990. str. 3.

¹⁰ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990. str. 7.

¹¹ Vláda Marie Terezie= 1740-1780

¹² Vláda Josefa II. =1780-1790

¹³ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990. str. 8.

¹⁴ Narovnění = spis, kde jsou uvedeny povinnosti poddaných, jde zejména o povinnosti v oblasti zemědělství.

¹⁵ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990. str. 9 – 10.

a židovského obyvatelstva a také z nedostatku historických pramenů. Ale některé údaje uvést můžeme.

- 15. století se uvádí 290 domů, z toho 25 domů v ghettu
- 1657 počet obyvatel 1320, celkem 315 domů, v ghettu 31 domů
- 1793 počet obyvatel 3617, 322 domů, z toho 100 domů v ghettu
- 1834 počet obyvatel 4911, 492 domů, v ghettu 101 domů, 1949 Židů
- 1836 počet obyvatel 2962, 392 domů, o ghettu nemáme údaje
- 1900 počet obyvatel 5880, 763 domů, v ghettu 598 Židů
- 1930 počet obyvatel 7187, 1184 domů, z toho 395 Židů
- 1950 počet obyvatel 7743, 1400 domů, údaje o ghettu nejsou uvedeny
- 1970 počet obyvatel 8529, 1612 domů
- 1980 počet obyvatel 10010. Jaroslav Bránský zde čerpá z údajů od Kniese¹⁶

¹⁶ Bránský, J. *Boskovice v proměnách času*. Městský národní výbor v Boskovicích, 1990. str. 29 – 30.

3 Historie židovského města Boskovic

3.1 Počátek židovství v Boskovicích

Velký rozmach židovských obcí zaznamenáváme v období 15. století, kdy Židé odcházeli z královských měst do menších, jako byly právě Boskovic. Mezi královská města řadíme Brno, Olomouc, Znojmo, Uničov či Jihlavu. Jistou váhu přineslo i privilegium krále Jiřího z Poděbrad, jímž Boskovic od roku 1463 dostaly právo trhu a město se stalo velmi významným obchodním centrem.¹⁷ Boskovic byly již od středověku jedním z nejvýznamnějších měst na Moravě. Mezi další města patří Mikulov, Třebíč, Holešov, Uherský Brod nebo Prostějov. Z těchto měst se pouze dvě staly katastrálními židovskými obcemi, a to právě Boskovic a Holešov.¹⁸ Hlavním mezníkem je rok 1454, jelikož se do Boskovic uchýlilo několik brněnských židů, ovšem první zmínky jsou již ze 14. století.¹⁹

Velmi těžko lze lokalizovat, kde byli židé původně rozmístěni, ale i přesto některé zdroje tvrdí, že místo Bělá, rozlehlý prostor pod hradem, byl bydlištěm pro první Židy v Boskovicích.²⁰ Jiné zdroje zase lokalitu vyvrací a popisují místo „pod tvrzí u tří sklípků“.²¹ Tehdy se jednalo spíše o židovské usedlíky, kteří se rozdělovali podle profese, na finančníky a kupce. Ovšem první, dnes prokazatelné zmínky o obci, pochází až z období 16. století. V městských knihách boskovických zmíněn r.1539 Vaněk Žid, 1542 Eliáš Žid, k r. 1565 uvedeny výňatky ze smlouvy mezi tehdejší majitelem panství Vítem Ederem ze Štiavnice a místními Židy.²²

3.2 Židovská obec Boskovic

Od 16. století se Židovská obec Boskovic začala rozvíjet, postupně vznikala hřbitov, synagoga, i některé další budovy, které občany spojovaly. Od 16. století měla židovská obec i vlastního rychtáře²³, ani to však nevedlo k lepšímu postavení Židů v místní společnosti. Byli i nadále opovrhováni, mezi nejčastější jejich příjmy řadíme řemeslný obchod, zemědělství,

¹⁷ Bránský, J. *Židé z Boskovic*. Boskovic, 2003. str. 7.

¹⁸ Jurek, J. *Čtení o minulosti města Boskovic*. Boskovic, str. 20.

¹⁹ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovic, 2004. str. 5.

²⁰ Bránský, J. *Židé z Boskovic*. Boskovic, 2003. str. 8.

²¹ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovic, 2004. str. 5.

²² Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovic, 2004. str. 6.

²³ Rychtář = panovník, obdoba dnešního starosty

či půjčování peněz²⁴. Židé se usazovali mezi měšťanskými domy a panským sídlem, využívali volné parcely, nebo si domky kupovali od křesťanů v ulici Doubravské (ta byla v 17. století rozdělena na část křesťanskou a židovskou) a u Vážné studny, o čemž svědčí zápisy v městských knihách.²⁵

Roku 1677 mělo ghetto 31 domů, kde bydleli Židé, a 1 dům, který byl opuštěný. Na konci 18. století má již obec 300 židovských rodin, roku 1900 dokonce 116 domů, kde bydlelo 1024 obyvatel.²⁶

Abychom měli lepší představu o tom, jak se židovské ghetto rozrůstalo, můžeme si uvést několik údajů.

Dle Jaroslava Bránského:

- 1580-25 domů
- 1677-32 domů
- 1764-31 domů
- 1788-95 domů

K těmto domům ale musíme připočítat i některé přístavby, které byly na stejné parcele, jež patřila k domu.²⁷

Dle Jaroslava Klenovského:

- 1580-25 domů
- 1677-31 domů
- 1727-38 domů a 97 přístavků a 40 domků
- 1788-95 domů; uvádí zde data až do roku 1991, kdy v ghettu bylo 78 domů.²⁸

Zpočátku mělo ghetto několik malých náměstíček, domy byly řešeny jinak oproti běžným domům. Domy v uličkách měly svoji zajímavost, tzv. kondominium²⁹. Od prvopočátku bylo židovské město odděleno od zbytku města dvěma branami u rezidence (dnes je dochována již jen jedna) a pěti hraničními „érev“³⁰. Původní židé mluvili hebrejsky a česky.

²⁴ Půjčování peněz = pro křesťany zapovězené

²⁵ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 16.

²⁶ Jurek, J. *Čtení o minulosti města Boskovic*. str. 20.

²⁷ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 25.

²⁸ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 26 – 27.

²⁹ Kondominium = dům o několika dílových vlastnicích

³⁰ Érev = hraniční dráty

4 Jména Židů před Josefinskými reformami

Nařízení Josefa II.³¹ změnilo užívání židovských jmen a přezdivek. Doposud se používaly jména, ze kterých bylo jasně poznat, že Židé mluvili hebrejsky a česky. Po nařízení již museli používat jména i příjmení pouze v německém jazyce.³²

Navíc i židovské školy byly poněmčeny, hebrejšтина nebyla považována za úřední jazyk. Židé se přizpůsobili a němčinu začali používat, ale jen z důvodu, aby se dostali k vyšším vrstvám. Ve školách se vyučovala němčina.³³

4.1 Rodová jména

Původní obyvatelé se snažili odlišit od nově přistěhovalých tím, že si odvozovali svůj původ. V *Protocollu*³⁴ z roku 1727 jsou nejstarší rody velmi důrazně připomínány.

Rod Pražákův

Jak už sám název napovídá, zakladatel tohoto rodu pochází z Prahy.

Rod Žalmanův

Podle názvu odvozené od jména „Žalman“, které bylo počestěno ze Starého zákona „Šalamoun“.

Rod Ryšavého

Rod Ryšavého byl nejspíše pojmenován podle zakladatele, který měl zrzavé vlasy. Však ve spisech jich najdeme hned několik a je zřejmé, že všechny osoby nebyly v příbuzenském vztahu.

Další rody:

- Rod Pinkasův
- Rod Josefův
- Rod Veselého

³¹ Josef II. = Císař Josef II. vydal dne 27. srpna roku 1787 patent "K zabránění všech nepořádků, které musí vzniknout, nevede-li rodina stálé jméno a jednotlivec nenese uznávané osobní jméno".

³² Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 45.

³³ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 6.

³⁴ *Protocollum* = spis, v němž byl zaznamenán jmenný soupis všech židovských obyvatel Boskovic podle domů, včetně jejich původu a zaměstnání.

- Rod Jakuba Mojžiše
- Rod Lva Kaina
- Rod Stefanovský
- Familie Marcuse Schmieda
- Familie Lipmele Lederera

V Protocollum doloženo 29 rodů a 2 familie židovských rodin. Ovšem autoři do spisu nejspíše zařadili i ty, kteří přišli do Boskovic až koncem 17., nebo počátkem 18. století.³⁵

Podle Protocollum Židé s domovskou příslušností v Boskovicích žili v obcích: Bělehrad, Borotín, Bukovina, Bystré, Bzenec, Hodonín, Husovice, Hustopeče, Jelšice, Kunštát, Lažany, Měnín, Mikulčice, Moravec, Nežlovice, Olešnice, Pernštejn, Přerov, Slavkov, Straškov, Svitávka, Tišnov, Velké Petrovice.³⁶

4.2 Osobní jména

„Židé u nás užívali odedávna většinou osobní jména hebrejská, méně řecká či aramejská. V judaismu se jako jediné formy pojmenování při náboženských nebo židovskoprávních záležitostech používalo výlučně jmen hebrejských. První jméno obdržel chlapec při obřízce, dívka při vhodné příležitosti po narození. Od třinácti let jsou hoši od obřadu „bar micva“ pojmenováni svým hebrejským jménem, k němuž se připojuje jméno otcovo. Těmito dvěma jmény jsou mladíci vyvoláváni ke čtení Tóry. Také dívky, které dosahují dospělosti ve dvanácti letech, jsou pojmenovávány ještě druhým jménem, které je vzato zpravidla z jidiš a vyjadřuje nějaký lichotivý přívlastek.“³⁷ Používaly byly osobní jména jako: Eliáš, Abraham, Samuel, Šalamoun, Mojžiš, Benjamin, David, Jozef, Šimon, Marek, Jonáš, Michal, Levita, Pinkas. Z ženských můžeme vybrat Rebeka, Eva, Anna, Anča, Marina, Káča, Róza, nebo Rosina.

Ke jménům se potom dosazovaly různé přídomky. Poté vznikala jména jako třeba Jakub Žid Novák, což znamenalo, že byl nově přistěhovalý. Z ženských například Lida, Židovka Ryšavá. K dalším jménům se užívaly třeba názvy profesí, tj. školník, rektor, tabáčník, či krejčí.³⁸

³⁵ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 46 – 47.

³⁶ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 10.

³⁷ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 50.

³⁸ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 52.

4.3 Židovské město Boskovice

Boskovická obec měla od roku 1851 velmi významné postavení jako jedna z uznávaných samostatných židovských měst na Moravě. Stala se tak třetí největší obcí na Moravě. Až do roku 1886 byly sídlem rabína Abrahama Plačzka, kdy se úřad přestěhoval do Brna. V 50. letech 19. století projevila židovská obec snahu vyrovnat se s křesťanskými Boskovicemi. Důvodem byla ekonomická situace a nerušené soužití s městem, které nasvědčovaly tomu, že by zde mohla vzniknout samostatná obec. Ke vzniku samostatné židovské obce došlo i formálně a kromě názvu „Israelitengemeinde Boskowitz“³⁹ a dalších, se začal vyskytovat i název „Judenstadt Boskowitz“⁴⁰. Židé ve městě začali budovat a rekonstruovat objekty, tzv. občanské vybavenosti. Mezi ně řadíme školu, lázně, kašnu, špitál, nové obchody nebo restaurace.⁴¹

4.3.1 Rozvoj židovského města ve 2. polovině 19. století

Všechny změny přinesly značné pokroky pro Židovské město Boskovice, ale i přesto se stále nezbavily vzpomínek na bývalé ghetto. Zůstaly zde vybudované brány a původní řetězy jako důkaz oddělení od křesťanských Boskovic, navíc v domech nebylo ani základní vybavení, jako například koupelna, či suchý záchod. Židé jakožto velmi dobří obchodníci dávali práci i obyvatelům Boskovic, ale i přesto se nedá mluvit o přijetí mezi křesťanské obyvatelstvo.

Po roce 1867 Židé posílali své potomky do německých škol zejména do Brna a Vídně. Důvodem bylo to, že v Boskovicích bylo dostupné pouze základní vzdělání. I po založení gymnázia roku 1900 trvalo několik let, než jej začaly navštěvovat židovské děti. Obec měla ve svém vlastnictví synagogu, školu cheder⁴², školu, lázně, nebo hřbitov.

Ve 2. polovině 19. století se ghetto dále rozšiřovalo, začínaly přestavby domů, které byly velmi nákladné. Vznikaly nové továrničky, či nejrůznější přístavby. Ovšem prostor ghetta již byl tak malý, že se Židé přemístili do křesťanského města, kde stavěli různé továrny, nebo si zde koupili dům, ve kterém žili. Jednalo se často o domy na náměstí, což velmi pozvedlo

³⁹ Israelitengemeinde Boskowitz = Židovská obec Boskovice

⁴⁰ Judenstadt Boskowitz = Židovské město Boskovice

⁴¹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 52.

⁴² Cheder = Tradiční židovská základní škola, kde se učilo základům češtiny a hebrejštiny

sebevědomí židovských obyvatel mezi sebou, jelikož se dostali do centra křesťanských obyvatel.

Na konci 19. století židovští občané začali přemýšlet o návratu zpět do jejich „země zaslíbené“, proto se taky mluví v tomto období o emigraci Židů do Palestiny.

4.4 Situace na počátku 20. století

Na počátku 20. století patří mezi nejvýznamnější odvětví v Boskovicích textilní průmysl. Za zakladatele se považují právě židovští podnikatelé. Ovšem ceny, za které se zboží prodávalo, nebyly dostupné pro všechny. Využívalo se obchodu z druhé ruky, kdy právě židovští obchodníci s pomocí krejčích opravovali a na míru upravovali obnošené oblečení, které pak za dostupnou cenu prodávali.

Období první republiky bylo pro židovské obyvatelstvo příznivé. Spousta židovských politiků měla názor, že nově vzniklý stát Československo se dělí na Čechy a Slováky a za jediné Čechoslováky považovali právě Židy. Právě v českých zemích žilo 117 551 Židů, na Slovensku 136 737 Židů a v Podkarpatské Rusi 110 000 Židů, což bylo asi 2,5 % celkového počtu obyvatelstva ČSR.⁴³

Záhy po vzniku Československa se objevovaly tendence spojit politické židovské obce s křesťanskými. Dne 13. ledna 1919 napsal tehdejší starosta židovského města Boskovice Julius Weiss, že souhlasí se spojením obou obcí. I přes nespokojenost obyvatel sloučili dne 15. července 1919 Boskovice a Boskovickou židovskou obec v jeden celek, zejména z důvodu vydání příkazu, že židovské obce nemůžou mít vlastní působnost. Ovšem k opravdovému zániku židovské obce došlo až v následujícím roce, tedy v roce 1920.⁴⁴

V roce 1919 se pak odhaduje počet židovských obyvatel na 500. Během asi 20 let, do roku 1939 obyvatel ubývalo, ve městě bylo pouhých 394 Židů, spousta z nich emigrovala. Sčítání lidu v roce 1941 nedopadlo jinak, počet Židů byl téměř stejný, z celkového počtu 378 Židů se 304 hlásilo k české národnosti, zbytek k národnosti židovské.⁴⁵

Z takového poklesu můžeme vyčíst, že Židé emigrovali z Boskovic, novým domovem se jim stala Palestina, nebo velká města. Spousta obyvatel začala upouštět od náboženských

⁴³ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 123.

⁴⁴ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 123.

⁴⁵ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 133.

zvyklostí, jako například „sukotu“⁴⁶ Tento obřad byl nenáviděn zejména u nežidovských katolíků.⁴⁷ Židé, i přes jejich schopnosti a úspěchy v oblastech ekonomiky a hospodářství, měli zákaz vydělávat v těchto zónách. Celé dějiny Boskovic popisují netoleranci židovského obyvatelstva.

Židům se v těchto letech dařilo textilnímu průmyslu. Z celkového počtu sedmi konfekčních továren, pouze jednu vlastnil nežidovský majitel, jednalo se o firmu B. Fabiánek a spol.

Rozpory mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem spočívaly v hospodářských, sociálních a také náboženských problémech. Nešlo jen o základní náboženské problémy, ale i o 2 typy různých životů, tedy životů křesťanských a židovských obyvatel. Prvním rozdílem je například dodržování židovských sobot, kdy Židé nesměli vykonávat žádné práce, naopak křesťané uctívali neděli, tzv. den Páně. Židé nebyli tolerováni ani v oblasti stravování, šacení.

Po roce 1921, tedy vzniku Československa, se k německé národnosti přihlásilo jen 68 obyvatel. Roku 1930 v Boskovicích žilo 6 884 obyvatel, z celého počtu se asi jen 395 obyvatel hlásilo k židovské národnosti. Obyvatelstvo, které emigrovalo před okupací, se dá jen odhadnout, naopak počet přistěhovalců můžeme přesně určit. Příbytek obyvatel proběhl ve 3 vlnách. První vlna je datována po 13. březnu 1938, po tzv. anšlusu Rakouska⁴⁸, do Boskovic se přistěhovalo 14 Židů. Druhá vlna následuje po roce 1938 v září, do Boskovic přichází 31 Židů. Z třetí a tím poslední vlnu považujeme dny po 15. březnu 1939.⁴⁹

4.5 Období protektorátu Čechy a Morava

Jak již bylo zmíněno, mnoho Židů opustilo Boskovice, ovšem jen pár z nich emigrovalo z důvodu začínající války. Poslední rodinou, která odešla z Boskovic, byla rodina Fleischmannova na jaře 1941. Po vyhlášení protektorátu⁵⁰ začaly vycházet zákony, zákazy a nařízení, kvůli kterým se podmínky života pro obyvatele židovského města zhoršily.

V říjnu 1940 byla zatčena žena, která následně v roce 1941 zemřela. Tohle byl ale počátek všeho.

⁴⁶ Sukot = Svátky stánků – stavění přístřešků na ulicích

⁴⁷ Bránský, J. *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického 1939-1945*. Boskovice, 1995. str. 5.

⁴⁸ Anšlus Rakouska = Pronásledování komunistů a Židů, uskutečnil jej Hitler

⁴⁹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 13.

⁵⁰ Protektorát Čechy a Morava= 16.3.1939 – 9.5.1945

„Byl vypracován pro Oberlandrat v Prostějově soupis všech židovských podniků a nemovitostí, jehož koncept se zachoval ve fondu Okresního úřadu Boskovice v boskovické pobočce SOA Blansko. V Boskovicích v srpnu 1939 existovaly následující židovské firmy.“⁵¹

Příklad podniků (všechna použitá čísla jsou podle starého číslování židovské obce)

- Nussbaum a Goldmann, Havlíčkova 297, pánská a dámská konfekce; zaměstnáno 7 mužů, 2 ženy, 40 domácích krejčích.
- Leo Polák, náměstí 34, konfekce. 40–50 domácích dělníků.
- Braun a Matoušek, Kirchmannova 425, pánská konfekce. Asi 60 dělníků, 5 dělnic, 3 úředníci.
- Vilém Mayer, náměstí, hostinec
- Jana Tragatschová, Bílkova 31, hostinec
- Nathan Ultmann, Židovská čtvrť 51, obchod se smíšeným zbožím
- Lazzar Hanak, náměstí 25, železářské zboží
- Emil Ungar, Zborovská 86, výčep lihovin
- Adolf Zeissel, Sušilova 413, výroba lihovin a ovocných šťáv
- Alfred Zwicker, Plačkova 81, obchod s textilem

Celý soupis asi 54 firem je dalším dokladem úspěchu židovského obyvatelstva na počátku 2. světové války. Poté Židé své majetky rozprodali, emigrovali, nebo se z nich stali živnostníci. Drobní podnikatelé své obchody rušili, nebo pracovali jen pro své známé. Velkopodnikatelé se museli odstěhovat zpět do židovské čtvrti.⁵²

4.5.1 První rok okupace

Osudným dnem se stal 15. březen 1939, kdy na území vtrhla nacistická vojska. Území se nově nazývalo Protektorát Čechy a Morava. Hned v ranních hodinách téhož dne Boskovice obsadila německá vojska. První akce nazývána jako Aktion Gitter⁵³ se boskovickému obyvatelstvu vyhnula. V září roku 1939 proběhla akce Albrecht I.⁵⁴, která proběhla i v boskovickém okrese. V Boskovicích bylo zatčeno 18 osob, které byly převezeny do koncentračního tábora Dachau, dále pak do Buchenwaldu a roku 1940 byli tito Židé

⁵¹ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 133.

⁵² Bránský, J. *Tamtéž*. str. 134 – 135.

⁵³ Aktion Gitter = akce Mříž, šlo o vlnu zatýkání známých osobností, ale také Židy.

⁵⁴ Albrecht I. = zastráňovací akce proti Polsku, která se však dotkla i Boskovic

propuštěn, byli zatčeni pouze jako rukojmí. Poslední možnosti uniknout nacistům využilo mnoho židovských obyvatel, a to tím, že si zažádali o vystěhovalecké pasy, které však byly finančně velmi nákladné. Mezi lety 1938-1939 je mnoho lidí, zmíníme jen velmi malou část z nich například. Růžena Tichová, MUDr. Arnošt Beiser, Anna a Victor Gustav Brochovi, Josef Kraus, Viktor Weiss, Max Ticho, nebo Oskar Placzek.⁵⁵ O těchto se ví, že měli možnost emigrovat, ale jestli se tak stalo, to už s přesností doložit nelze.

Je doložen útek rodiny Reichovy, kdy otec rodiny odjel do Prahy s jeho přítelem, dr. Funkem, pro víza. Stalo se to 13., nebo 14. března. Hned na druhý den však byla Praha plná Němců, a tak otec rodiny dal dr. Funkovi pasy manželky a dětí a vzkázal rodině, ať odjedou k rodičům v Miškolci. Jejich otec odcestoval do Maďarska, zbytek rodiny strávil asi 2 týdny právě v Miškolci. Rodina poté odcestovala do Anglie, kde měl otec kontakty. 31. 3. 1942 se vrátili zpět, však bez peněz a majetku a odcestovali jako většina Židů do Izraele.⁵⁶

Podle záznamů z roku 1939 v Boskovicích žilo 394 obyvatel, díky policejním spisům si můžeme dohledat seznam transportovaných Židů, avšak 60 jmen se ztratilo. Ovšem seznam, který byl vytvořen, se musí brát se značnou rezervou, jelikož do seznamu byly počítány i nežidovské manželky, naopak někteří v seznamu chybí.

Do počtu obětí se kromě okresu boskovického⁵⁷ počítají ještě Židé z Brt'ova, Úsobrna a Velkých Opatovic, jelikož v roce 1938 byl k Boskovicím připojen soudní okres Jevíčko. Osud Židů z Jevíčka, Jaroměřic a Horního Štěpánova byl stejný, byli připojeni do transportu z Brna.⁵⁸

4.5.2 Protižidovská opatření 1939-1941

Po vyhlášení protektorátu bylo vydáno několik nařízení, ze kterých bylo čitelné potupit a odstranit židovskou společnost. Byl sepsán a evidován veškerý židovský majetek, který museli Židé uložit do bankovních úschoven. Dokonce 23. září 1939 nařídila Zentralstelle, aby Židé odevzdali svoje rozhlasové přijímače, později i gramofony. Již v roce 1941 museli odevzdat své kožešinové oblečení, nebo šicí stroje. Tyto věci

⁵⁵ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 15.

⁵⁶ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 16.

⁵⁷ Boskovický okres = Patřily sem obce jako, Blansko Rozhrání, Lipová, Mladkov, Olešnice na Moravě, Sasina, Zboněk, Sloup v Moravském krasu, Vavřinec, Žďár, Lhota Rapotina, Lysice, Jedovnice, Černá Hora, Svitávka, Knínice, Letovice, Kunštát na Moravě.

⁵⁸ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 18.

byly odeslány německé armádě.⁵⁹ Židé se již nesměli vzdalovat od svého bydliště, nesměli být zaměstnáváni, pouze byli vytvořené židovské pracovní oddíly. Židovské děti se nesměly vzdělávat, nesměly udržovat kontakt se svými „árijskými“ kamarády. Nesměli ani do společenských budov, jako restaurací, divadel, dokonce ani kluzišť a koupališť. I samotná synagoga byla zavřena a neměli ji obyvatelé využívat. Byla jim přidělována potrava, která neobsahovala žádné maso a tuky. Nedostávali šatstvo, tabák, nesměli k cestování využívat rychlíky, povoleny jim byly jen osobní vlaky, a to poslední vagón, na poštu mohli jen odpoledne. Nesměli nosit smuteční oblečení, či jakýkoli znak po zemřelých, aby nebudili soucit. Největší formou diskriminace byla připnutá Davidova hvězda na viditelném místě oděvu, kterou každý Žid musel nosit na levé náprsní straně oděvu. Byla asi velikosti dlaně, aby vynikla. Obsahovala i nápis „Jude“.⁶⁰ Od roku 1940 právo převzala pražská Židovská náboženská obec, Židovskou náboženskou obec Boskovic zastupoval v Praze Karel Brüll.

4.6 Transport Židů

V říjnu 1941 se do židovské čtvrti museli přestěhovat všichni Židé bývalého okresu Boskovice, kromě Blanska, čímž se židovské město rozrostlo na 473 židovských obyvatel. V té době ghetto praskalo ve švech, dokonce přemýšleli o židovském městě, které by sloužilo pro celou Moravu a stalo by se něčím jako byl Terezín.⁶¹

10. října 1941 proběhla v Praze porada „řešení židovské otázky“, mezi přítomnými byl Reinhard Heydrich a Karl Hermann Frank.⁶² Na konferenci byl dohodnut konečný cíl, Židé o transportech věděli jen velmi málo, ale všichni věděli, že je nečeká nic dobrého. Poslední dny před odsunem si schovávaly věci do krytů, k sousedům, i když to bylo přísně zakázáno. Sousedé dne odsunu přáli Židům šťastný návrat, obyvatelé líbali své domy. Naposledy navštívili hroby na místním hřbitově pod Oborou.

V transportu 14./15. března bylo odsunuto 458 Židů, kdy na nádraží byly odváženy již věci obyvatel, které nikdy zpět nedostali. V Brně každému bylo přiděleno číslo, odevzdali své osobní doklady. 18. března byl sestaven v Brně transport pod názvem Ac. Počet Židů tohoto

⁵⁹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 23.

⁶⁰ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 23 – 24.

⁶¹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 135 – 136.

⁶² Bránský, J. *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického 1939-1945*. Boskovice, 1995. str. 26.

transportu bylo 1001 a 19. března již dorazili do Terezína. Zde přišli o všechny osobní věci, jako tabák, svíčky, baterky, příkrývky pro děti.⁶³

4.6.1 Bilance holokaustu

Bilance holokaustu boskovických Židů je strašlivá: z transportu Ac v březnu 1942 se vrátilo 14 osob, z jiných transportů 5 osob. Kromě toho se vrátilo 32 osob ze smíšených manželství. Celkový počet zjištěných obětí Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického (nečítaje 23 osob z Blanska) činí 481 osob. Toto číslo jistě není konečné, protože neexistují údaje o těch příslušnících židovské obce v Boskovicích, kteří za 2. světové války žili mimo Boskovice a byli umučeni v koncentračních táborech, aniž se vědělo o jejich domovské příslušnosti. O některých z nich svědčí náhrobní nápisy na židovském hřbitově v Boskovicích.⁶⁴

Legální zápisy byly před koncem války gestapem zničeny, ale dochovaly se ilegální zápisy z doby. Tyhle seznamy obsahují německé jméno a příjmení, datum narození, adresu posledního trvalého bydliště a případně i datum úmrtí v Terezíně.

V Terezíně zahynulo 86 lidí a přežilo 15, v jiných 867 a přežilo 25 osob.⁶⁵ Ovšem ze spisů nevíme, kam a kdy byli boskovičtí Židé transportováni. Do domů v židovské obci se nastěhovali občané Boskovic, kteří postupně vyřadili věci, které Židé zanechali ve svých domech, dokonce Němci rozkopali i podlahu v synagoze, mysleli si, že zde najdou peníze, ale tak se nestalo. Věci byly svezeny do synagogy a spousta dalších i do Prahy do židovského muzea. V dnešní době zde můžeme najít ošacení nebo různé předměty patřící židovskému obyvatelstvu Boskovic.

K osvobození Boskovic došlo 9. května 1945. Ještě 7. května projížděly městem zásobovací vozy německé armády, následující den byl ústup Němců velmi zmatený. Ulicemi města projížděly tanky, kanóny a přeplněná auta. Obyvatelé byli kvůli strachu zavřeni doma a ven nevyšli. Po skončení druhé světové války se Židé, kteří prošli koncentračním táborem a přežili, vrátili zpět do Boskovic. Ovšem běžný život v ghettu již není možný, jelikož spousta věcí bylo rozkradeno a majetek zestátněn. To vše bylo důvodem, proč mnoho Židů volilo jinou cestu. Začali hledat nové domovy, práci a celkově nový smysl života.

⁶³ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 27 – 28.

⁶⁴ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 136.

⁶⁵ Bránský, J. *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického 1939-1945*. Boskovice, 1995. str. 30.

Židovská obec zanikla na začátku padesátých let, do té doby byli na místním židovském hřbitově pohřbíváni lidé, kteří neemigrovali do zahraničí. Po nástupu komunistů židovská obec chátrala, domky se rozpadaly, dokonce synagoga minor byla zbourána. Až po roce 1989 se do židovské obce začali vracet rodáci a potomci židovských rodin.⁶⁶

4.6.2 Židovské město od roku 1989

Situace po roce 1989 je velmi zajímavá. Po roce 1989 začalo město vzkvétat, opravilo se mnoho domů, začaly se pořádat různé akce na podporu židovské kultury, vydávání kalendářů a pohlednic.

Mimo jiné je na počest Hermanna Ungara otevřená i místní literární čajovna, kterou najdeme v krásném zákoutí židovského města.⁶⁷ Co každého jistě zaujme, je židovská expozice, kde můžeme zhlédnout celou kazetu o židovském městě v Boskovicích. V domech v židovském městě můžeme najít mnoho obchodů, pohostinství a v ulicích zejména turisty, kteří se snaží najít co nejvíce památek židovské kultury.

⁶⁶ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 137.

⁶⁷ Bránský, J. *Tamtéž*, str. 136 - 137.

5 Tragédie v židovské obci

Hlavním z problémů ghetta byl prostor. Uvádí se, že díky prostoru se stalo ghetto několikrát místem požárů, ale i jiných problémů. Jedním z prvních doložených požárů, který se následně rozšířil po celých Boskovicích, byl v roce 1696.⁶⁸ V roce 1773 v ghettu bylo zničeno ohněm 32 domů i se synagogou, 1823 shořelo celé židovské město, to stejné následovalo v roce 1870. Poslední zmíněnou katastrofou byl výbuch hořlavých látek v roce 1906 ve sklepech obchodu Nathana Ultmanna.⁶⁹

Mezi další tragédie židovské obce řadíme epidemie. Od září 1715 do února 1716 postihla židovské město a celé Boskovice epidemie „moru“, která přinutila obyvatele zatlouci brány do ghetta. V tomto období zemřelo 136 křesťanů a 896 židů, což nám udává již velký počet židovských obyvatel ve městě. Asi po 11 letech bylo v ghettu 1487 obyvatel, což udává neskutečný nárůst obyvatel, takže v dnešní době diskutujeme o možnosti, že židovských obyvatel zemřelo asi 200, což by odpovídalo zpětnému nárůstu za pouhých 11 let.⁷⁰

V červenci roku 1925 vypukla v židovském městě epidemie břišního tyfu, trvala do září. Příčinou byla zkažená voda ve Vážné studni. V těchto třech měsících onemocnělo asi 164 lidí. Někteří byli hospitalizováni, jiní zůstávali v domácím léčení. Celkových obětí bylo 11.

V září 1925 vypukl požár na náměstíčku U Vážné studny a zničil střechy okolních domů. Již v roce 1931 si židé vybudovali novou kanalizaci. Z jednotlivých ulic byla vedena stoka na Bílkovu ulici, odkud byl odpad odváděn do nové čističky, která byla postavena za městem. O 4 roky později vypukl další požár, tentokrát v nadačním domu pod templem, kde se nacházela modlitebna ortodoxní sekce, ale naštěstí požár uviděl kolemjdoucí a byl díky němu záhy uhašen. Při tomto požáru bylo zničeno několik hebrejských knih na půdě domu.

5.1 Ti, kteří přežili holokaust

Údaje související s oběťmi holokaustu jsou neuvěřitelné, avšak můžeme mluvit alespoň o některých, kteří měli to štěstí a vrátili se domů.

⁶⁸ Jurek, J. *Čtení o minulosti města Boskovic*. str. 12.

⁶⁹ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004, str. 6.

⁷⁰ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999, str. 42 – 44.

Výběr některých osob zachráněných z transportu 14./15.3.1942:

- Brüll Erich, nar. 9.8. 1923 Bce, Bílkova 24. Do Terezína Ac, dále Dz do Osvětimi. Vrátil se 22.5.1945.
- Braunová Marianna, nar. 30.9.1910, Bce, U vážné studny 53. Do Terezína Ac, návrat z Bergen-Belsenu 26.6.1945. Transportní listina Ac z Terezína T 226 (tj. 15.12.1943 do Osvětimi)
- Plazcek Alois, nar. 18.2.1937 Zaječí, od 27.10.1938 v Boskovicích, Plačkova 67b, Ac, návrat z Terezína 4. června 1945.
- Plazcek Oskar, n. 11.2.1907 Zaječí. Ostatní stejné.
- Plazceková Rudolfa, roz. Gubathová, nar. 23.7.1901 Bce. Ac, ostatní údaje stejné.
- Zwickerová Hilda, nar. 19.3.1904 Knínice, od 1941 Bce, U templu. Ac, vrátila se 5.6.1945 z Terezína⁷¹

⁷¹ Bránský J. *Osud Židů. Boskovice*, 2005. str. 36.

6 Stavby v židovském městě

Každá fungující židovská obec, tedy i Boskovice, potřebovala své náboženské instituce a zařízení. Nejvýznamnější stavbou byla synagoga, která se v jidiš⁷² nazývala „šul“. Hned po ní lázeňský dům s mikve⁷³. V obcích s větším počtem obyvatel nechyběly sirotčince, špitály, rabínský dům. Samozřejmě byly masné krámy, bardony, veřejné stravování, nebo obecní vězení. V každé takové obci byl vždy hřbitov.

6.1 Synagoga Maior

Synagoga pochází z řeckého slova „synagóga“, což v překladu znamená „shromáždění“. Pro pojmenování se často používal i název „šul“⁷⁴, což se překládalo jako škola. Z toho vyplývá, že synagoga byla centrem vzdělání i bohoslužby. Datum a místo vzniku synagogy v Boskovicích nelze prozatím určit, ale předpokládá se vznik v 16. století, jelikož každá židovská obec musela mít svoji modlitebnu. Nemůžeme ji však porovnávat s podobou té dnešní, jelikož byla spíše dřevěná. Zmínku o synagoze můžeme najít v Prothocollu ze 17. století, kde se uvádí, že synagoga byla zahrnuta v 16. století v zástřízlovském urbáři.⁷⁵

Základní budovu vystavěl Ital Sylvestr Fiota z Chiavenny, který žil v 17. století v Boskovicích. Rok 1639 však byl celkově významným, jelikož byla zahájena výstavba synagogy, a navíc se v Boskovicích vydala kniha sedadel, kterou můžeme v dnešní době nalézt v Jeruzalémě. V letech 1657-1667 se v synagoze objevily první malby, autory byli Mordechaj z Krakova a Meir syn Jehudy Lejba z Bialé. Mohli jsme zde spatřit židovské náměty i klasickou dekorativní malbu. Na stěnách se objevují i texty modliteb, nebo žalmy. Svatostánek pochází nejspíše ze stejné doby, dva sloupy s úponky vinné révy s hrozny a ptáky. Na kládí svatostánku najdeme hebrejský nápis, který v překladu znamená: „Hospodina stále si před sebe stavím“ (Žalm 118).⁷⁶ Na konci 17. století, kdy se židovské obyvatelstvo výrazně rozrostlo, synagoga musela být zvětšena. V uličce za původní synagogou vznikla vedlejší loď. Tím se celá synagoga zvětšila a stará a nová synagoga byly propojeny stlačeným obloukem, půlkruhovým oknem z galerie a arkádou pod ním v přízemí, takže v synagoze mohla vzniknout část mužská a ženská. Mužům patřilo přízemí a ženám patro.

⁷² Jidiš= západogermánský židovský jazyk

⁷³ Mikve= rituální lázeň

⁷⁴ Šul= německy „Schul“

⁷⁵ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 164 – 165.

⁷⁶ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 39.

Synagoga ale byla ještě několikrát upravována, jedna z velkých oprav proběhla v roce 1772 po velkém požáru, 1836-1837 rozšířením ženské galerie a dřevěná tribuna pro zpěvácký sbor.⁷⁷ Na konci 19. století byl nad vstupem postaven balkon, z východní strany nouzové schodiště na galerii. Ve 30. letech 20. století došlo k novému rozvržení prostoru a k pokusu odhalení maleb z období baroka. V období okupace sloužila synagoga jako sklad nábytku, ošacení, nebo knih, věcí, odebraných Židům deportovaných z Boskovic. V letech 1959-1962 si synagogu pronajala Minerva Boskovice, v roce 1963 byla synagoga majetkem města Boskovice a nadále využívali prostor jako sklad stavebního materiálu. Roku 1979 byla zpracována studie o rekonstrukci synagogy ke kulturně-společenským účelům, kterou zpracoval J. Zernay. Od roku 1989-2001 prošla synagoga kompletní rekonstrukcí asi za 12 mil. Kč, roku 2002 byla synagoga uvedena do stálé muzejní expozice „Židovské město v Boskovicích“.⁷⁸

Jde tedy o dvoupodlažní stavbu se sedlovou střechou, která stojí mezi ostatními domy Traplovy ulice. Synagoga maior je tradiční stavba, na východní straně najdeme schránku na tóru, uprostřed sálu vyvýšené řečniště, kolem kterého jsou dřevěné lavice pro muže, galerie určená ženám. Synagoga obsahovala 134 mužských, 147 ženských a 72 dětských sedadel. V dnešní době provozuje synagogu Muzeum Boskovicka v Boskovicích.

6.2 Synagoga minor

Synagoga minor, nebo menší synagoga byla označována za nejstarší boží dům v Boskovicích. První zmínky ale máme až z roku 1727. Nacházela se v Traplově ulici a byla nenápadná, součástí řadového domu. Modlitebna byla situována do dvora a byla pod úrovní terénu, kam se sestupovalo po 8 schodech. Prostor pro ženy byl v chodbovité místnosti u západní strany, ostatní místnosti sloužily jako studovny. Od počátku 20. století se zde nacházely pouze bet ha-midraš⁷⁹. Tahle synagoga byla v provozu do začátku 2. světové války a v 50. letech byla v dezolátním stavu, proto byla zdemolována. Roku 1931 nad vstupem do domu byla umístěna mramorová deska, která byla jedinou věcí, která se zachovala z celé synagogy minor.⁸⁰

⁷⁷ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 44.

⁷⁸ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 45 – 48.

⁷⁹ Bez ha-midraš=náboženská studovna

⁸⁰ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice 2004. str. 48 – 49.

6.3 Další významné náboženské budovy

Mezi další náboženské budovy patřila třetí synagoga, která byla spíše pouze modlitebnou, nacházela se v nadačním domě v ulici Traplova. Tento dům věnoval obci Nathan Löw-Beer na počest svým rodičům. Stál mezi řadovými domy, nebyl nijak architektonicky výrazný. V zadní části v přízemí byla modlitebna, v patře a ve vedlejším domě se nacházel sirotčinec. Po 2. světové válce zde byly bytové jednotky, ale budova chátrala a byla zbourána roku 1983.⁸¹

Kromě těchto vyjmenovaných staveb měla židovská obec v době největšího rozkvětu modlitebnu v budově židovské školy v ulici Bílkova a o vysokých svátcích také pátou modlitebnu v židovské školce, která se nacházela v ulici Pod Klásterem.

6.4 Židovský hřbitov

Své vlastní pohřebiště měla i boskovská židovská obec. Předpokládá se, že hřbitov se po celou dobu nacházel tam, kde ho můžeme najít i dnes, ale bohužel chybí věrohodné historické prameny, můžeme se tedy setkat s několika variantami, kde původní židovský hřbitov byl. Možná to bylo na východním předměstí Bělé, nebo na jižním/východním svahu hradního kopce poblíž vyhlídky a posledním místem je lokalita nedaleko dnešního židovského hřbitova, ale blíže ke ghettu.

Na plánu z roku 1727 a na pohledu na město z roku 1728 ze sbírky Dismase z Hoferů můžeme již vidět židovský hřbitov i s márnicí.

Dnes židovský hřbitov najdeme asi 500 metrů jihozápadně od náměstí, na úplném konci ulice Potoční, v kopci směrem k zámecké oboře. Jde tak o dobře situovaný hřbitov, jelikož se na něj tehdejší obyvatelstvo Boskovic nemuselo dívat. Terén i zástavba místního židovského hřbitova je velmi složitá. Nejstarší je jihozápadní část pohřebiště (mezi schodišti a západní zdí), část horní zůstala neobsazena a řadí se k nejnovějším částem pohřebiště. Poslední pohřeb na tomto hřbitově se uskutečnil v roce 1949.⁸² Celý hřbitov je ohraničen zdí, v dnešní době zdí cihelnou. Vstup na hřbitov tvoří dvě mohutné brány z roku 1982. Místy můžeme v zídce najít kamenné desky s hebrejským označením sekcí hřbitova.

⁸¹ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 48 – 53.

⁸² Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 55.

Na celé ploše hřbitova je asi 2500 kamenných náhrobků, které jsou nejlepší památkou na obyvatelstvo Židovského města Boskovice. Nejstarší dochovaný náhrobek je z roku 1670, na něj navazují další náhrobky až do 40. let 20. století.⁸³

Náhrobky do poloviny 19. století jsou tesány v pískovci, občas v žule nebo mramoru. Jsou umístěny na výšku, je zde hebrejský nápis (epitaf) se jménem zemřelého. V horní části najdeme znak, symboliku jména, zaměstnání, nebo vlastnost zemřelého (květ růže, dvě srdce, koruna, jelen). Ty novodobé jsou větších rozměrů, nejčastěji z mramoru, nebo ze světlé žuly. Říká se, že čestná místa jsou v dolní části hřbitova a mezi jednotlivými náhrobky jsou úzké uličky. Velmi zřídka jsou nápisy psané česky, většinou se objevují německé nápisy.⁸⁴ Na židovském hřbitově najdeme náhrobky významných osobností z řad rabínů, spisovatelů, či rektorů židovské školy. Například Samuel ha-Levi Kolin, řečený Machacit ha-Šekel, rektor rabínské školy r. Jakob ben Lebiš, spisovatel Adolf Schlesinger.⁸⁵

Dnešní podoba židovského hřbitova není příznivá, hřbitov chátrá, zarůstá stromy a kdejakými keři. Velkou škodu zde dělají vandalové, kteří ničí náhrobky i zeď židovského hřbitova. O údržbu se stará Židovská obec v Brně. V roce 2015/2016 proběhla rekonstrukce márnice na místním židovském hřbitově.

V letech 2001-2002 se uskutečnil projekt, na kterém pracovali studenti místního gymnázia. Šlo o kompletní obrazové a textové dokumentace náhrobků židovského hřbitova v Boskovicích, projekt byl nazvaný Machacit ha-Šekel.

Boskovský židovský hřbitov je památkově chráněn, společně se hřbitovy v Mikulově, Holešově, nebo Třebíči je na Moravě ceněn nejvýše.

6.5 Židovské lázně

Židovské lázně měly několik funkcí, například hygienickou, ale hlavně plnily předpisy spojené s náboženskou očištěním. Takové lázně však měly velmi přísná pravidla, byly to náboženské lázně, tzv. mikve. První zmínky pochází ze 17. století. Mikve jsou vybudovány nedaleko synagogy maior, a to hlavně kvůli tomu, že zde byl pramen potůčku a farní zeď. Ovšem současná podoba odpovídá přestavbě z roku 1837-1844.⁸⁶ Tento způsob očištění mohl

⁸³ Klenovský, J. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Boskovice, 2004. str. 59.

⁸⁴ Klenovský, J. *Tamtéž*. str. 59 – 61.

⁸⁵ Klenovský, J. *Tamtéž*. str. 63.

⁸⁶ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 190.

probíhat i mimo lázně, stačil přírodní rybník, ovšem přijatelnější formou byly právě lázně. Mikve musela pojmout 762 litrů vody, musela být hluboká natolik, aby se do ní dospělý člověk mohl ponořit. Mikve museli navštěvovat řezníci, kněží, nebo například ženy po menstruaci, proto byla v lázních oddělená část pro dámy. Nádobí zakoupené od nežidů/křesťanů se zde muselo také očistit.

Podle inventáře byla hned za vstupními dveřmi vlevo velká lázeňská místnost s mikve, do které vedly kamenné schody. V této místnosti bylo také 10 dřevěných kabin s 11 vanami a ve dvoře 10 zděných kabin, v té poslední byl sklad se dřevem. Byla zde i kuchyň, 2 záchody, světnice a ložnice.⁸⁷

Do roku 1942 byly lázně využívány židovským obyvatelstvem a po odsunu Židů, od 50. let sloužily jako skladiště. V roce 1994 pracovníci Muzea Boskovicka zjistili, že v domě ve Zborovské ulici je rituální lázeň, která má podobu mikve. Majitelem tohoto domu byl bohatý Jakub Donát, proto je velice pravděpodobné, že se jednalo o soukromou lázeň. Takových soukromých lázní bylo v židovském městě jistě několik.⁸⁸

6.6 Židovský špitál⁸⁹

Nejstarší dochované spisy o židovském špitálu pochází z roku 1752.⁹⁰ Tento špitál měl dvě místnosti a zahradu. Místo, kde židovský špitál stál, je dům číslo 43, v úzké uličce z Bílkovy ulice do ulice Joštovy. Tahle ulice je obyvateli Boskovic nazývána jako ulice „ve špitálku“. Každá židovská obec musela pečovat o nemocné a měla nařízené nemajetným poskytovat podporu. Zmínky o židovském špitálu najdeme v listinách z roku 1800-1801, nebo v dokumentu z archivu z roku 1850.⁹¹ Leopold Potel uzavřel smlouvu s židovskou obcí, a stal se tak špitálním dozorcem. Měl k dispozici byt, o který se musel starat, ale jeho hlavním úkolem bylo pečovat svědomitě o nemocné podle příkazů lékaře a představeného špitálu.⁹²

⁸⁷ Bránský, J. *Židé v Boskovicích*. Boskovice, 1999. str. 191.

⁸⁸ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 192.

⁸⁹ Židovský špitál= židovská nemocnice

⁹⁰ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 193.

⁹¹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 193.

⁹² Představený špitálu= velmi často zmiňován jako „Spitalvorsteher“)

6.7 Bardon

Bardon⁹³, slovo dnes neznámé, ale v 18. století často používané. Bardon byl na začátku 18. století postaven v židech, avšak jeho začátky byly velice těžké. Po všech problémech bylo však místo otevřeno. Pivo do bardonu bylo dodáváno z panského pivovaru v Boskovicích, což znamenalo, že pro místní se množství piva snižovalo a unikal tím i zisk z prodeje vlastního piva, proto 18. prosince 1736 byl zakázán prodej piva Židům v sudech z panského i městského pivovaru. A protože Židé neměli vlastní pivovar, museli najít jinou alternativu. Nastala možnost začít si brát pivo z nedalekého pivovaru v Černé Hoře, kde byl taktéž židovský pachtýř.⁹⁴

6.8 Brány do ghetta

Oproti stáří židovského města jsou brány do samotného ghetta budovány později. Brána z Hradní ulice pochází z 25. srpna 1753⁹⁵, z roku 1756⁹⁶ „vrata u židů z rynku“ a třetí brána z roku 1823⁹⁷ byla vybudována „za židovskými humny“. V plánu z roku 1846 můžeme najít zakreslené všechny brány, tak jak je známe. Půlkruhové oblouky na zděných bočních pilířích. Ale ve vchodu z náměstí je pouze jediná brána, ale i zde byly dvě brány. Po roce 1848, kdy došlo ke zrušení židovských ghett, došlo i na nápady zbourání židovských bran.

17. června 1870⁹⁸ se Židé ghetta obrátili na radu židovské obce s tím, že chtějí zbourat bránu do náměstí. Důvody bylo, že:

1. Ulehčil by se provoz
2. Vzhled uličky by byl daleko lepší
3. Odstranily by se čtyři pisoáry, které na tomto místě vznikly
4. Židovské město by již nemělo podobu klasického ghetta, jelikož brány spadají do doby středověku⁹⁹

Majitel vedlejšího domu (č.28) Rudolf Seidl nesouhlasil, jelikož údajně zeď brány podpírala zeď jeho domu a druhý majitel domu (č.27) Jan Anderle souhlasil, ale odmítal platit

⁹³ Bardon = hospoda

⁹⁴ Pachtýř = nájemce

⁹⁵ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

⁹⁶ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

⁹⁷ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

⁹⁸ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 198.

⁹⁹ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 198.

demolici brány. Samotný městský stavitel se vyjádřil tak, že brána nemá s oběma domy nic společného, byla vybudována jen kvůli oddělení ghetta od města. Starosta židovské obce i samotné město Boskovice se vyjádřilo tak, že se zbouráním souhlasí. Ovšem Rudolf Seidl se zbouráním nesouhlasil, a tak zemský hejtman Widmann 23. listopadu 1870 zakázal zbourat bránu.¹⁰⁰ Kdy se brána zbourala není známo, ale jistě je, že ve 20. století na tomto místě brána nebyla, pouze se zde natahoval drát jako symbolické oddělení židovské a křesťanské obce.

Brány u rezidence na ulici Hradní byly dvě, jedna z nich byla vstupem do židovského záhumní za židovskými domy, které neměly dvorky ani zahrady. Tekl zde potůček, i splašky, proto potůček zapáchal. Hrabě Mensdorff-Pouilly roku 1925¹⁰¹ daroval obyvatelům část podzámeckého parku, hlavním důvodem bylo, aby se zápach nešířil do panství, a podzámecký park tak vytvořil jakousi bariéru. Židé tak levou bránu u rezidence mohli zazdít a vystavěli novou ohradní zeď kolem parku a s tím i vozovku, která ale byla nezpevněná.

I druhou bránu do židovského města chtěli obyvatelé židovské obce zdemolovat. O samotné demolici druhé brány se vedly dlouhé debaty, navíc jsou doložené i materiály v SOA Blansko, pob. Boskovice, fond města, K-445¹⁰². I přesto že brána do ghetta neměla žádnou historickou hodnotu, rozhodli se žádost o zboření zamítnout. Tyhle spory o demolici vedly občané židovské obce s okresním úřadem v Boskovicích a zemským úřadem v Brně ještě jednou, ale po roce 1936¹⁰³, kdy měla být celá událost znovu projednána, měli obyvatelé židovské obce jiné starosti, takže na samotnou bránu a její likvidaci si nikdo nevzpomněl.

Dnes je brána od rezidence do Plačkovy ulice dominantou Židovského města Boskovice a patří k jedinému svědectví židovského ghetta Boskovice. I přestože překáží dopravě ve městě, občané ji přijali, a samotná brána si tak zaslouží pozornost a péči. V roce 1997¹⁰⁴ proběhla rekonstrukce brány, rok poté byly do země vsazeny dva kovové sloupky, aby se zabránil průjezd automobilům, které velmi poškozovaly samotnou bránu.

6.9 Masné krámy

Strava byla pro Židy velice důležitá, dokonce byly sepsány i židovské předpisy¹⁰⁵, které musely být přísně dodržovány. Židé měli povoleno jen „čisté maso“, takzvané maso

¹⁰⁰ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 198.

¹⁰¹ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 199.

¹⁰² Bránský, J. *Tamtéž.* str. 200.

¹⁰³ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 200.

¹⁰⁴ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 200.

¹⁰⁵ Židovské předpisy=kašrut

„košer“. Takoví živočichové byli usmrceni tak, aby v masě nezůstala krev, kterou Židé jíst nesměli. Maso, kterým se stravovali Židé, mohli zpracovávat jen židovští řezníci, nikoliv křesťanští. V židovské obci se nacházely masné krámy, ale i židovská jatka. O prvních masných krámech se dozvídáme již 8. února 1708¹⁰⁶, údaje z roku 1711 byly za Řehoře Trávníčka, v jeho gruntě, zbudovány nové masné krámy, mluví se zde i o možnosti, že zde byly jatka. Dům s číslem popisným 60 (Plačkova 45).

V Protocollu ze 4. ledna 1813 se dočteme o způsobu prodeje masa mezi židovskou obcí a židovskými řezníky. Zde se řezníci upsali k tomu, že budou prodávat 550 liber košer masa, možná i více, podle propočtu za tři roky. Také k tomu, že budou dodržovat policejní předpisy, nebudou přivažovat k libře hovězího masa více jak čtyři loty¹⁰⁷ kostí a telecího a ovčího masa. Museli dodržovat i otevírací dobu, která měla být 3krát týdně, úterý, čtvrtek a neděle, před svátky otevřeno dva dny předem. I o podmínkách nájmu se zde dočteme. Masné krámy byly budovány do svahu kvůli přirozenému chlazení. K prvním 3 budovám masných krámů přibýly další, které vznikly v místě, kterému se lidově říkalo „asfalt“, z důvodu, že průčelí bylo zakončené římsou, která nesla zábradlí ohraničující horní plošinu, pokrytou izolační asfaltovou vrstvou.¹⁰⁸ Tyto krámy byly pronajaty dalším řezníkům. V roce 1851 židovská obec vybudovala vlastní jatka, ale Židé se v roce 1855-1856¹⁰⁹ odmítli podílet na postavení společných jatek s křesťanskými Boskovicemi, a to kvůli nedostatku financí.

Přesné datum, kdy zanikly masné krámy a jatka v židovské čtvrti, se nepodařilo zjistit. Podle pamětníků se už opět košer maso prodávalo před rokem 1914¹¹⁰ v domě č. 60 (Plačkova 45) v přízemní místnosti, v této době byla ještě jedna prodejna v domě č. 69 a (Plačkova 27). Když zanikla jatka, Židé poráželi na městských jatkách, podle svých rituálů, ale i to jim bylo roku 1909¹¹¹ zakázáno.

6.10 Rabínský dům

Pokud hovoříme o rabínském domě, měl by být takový dům majetkem města, aby se po skončení funkce jednoho rabína mohl do domu nastěhovat druhý. Což ovšem se nedá tvrdit u rabínského domu v Boskovicích, jelikož v žádných dochovaných archivních spisech

¹⁰⁶ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 195.

¹⁰⁷ Lot (1 lot = 16g – J.B.)

¹⁰⁸ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 196.

¹⁰⁹ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

¹¹⁰ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

¹¹¹ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 197.

není zmínka, že by dům byl majetkem obce. Spíše se zdá, že většina rabínů bydlela v soukromých domech. V Protocollu z roku 1727¹¹² není uveden žádný rabín ani jeho dům, ale často bývá za dům rabína označován dům č. 12 (Traplova 5). Ve vedlejší domě byla židovská škola společně se synagógou minor, takže je pravděpodobné, že by zde mohl bydlel rabín, ale sídlem tento dům nebyl.

Do rabínovy úřadovny do 1. poschodí se šlo po venkovním schodišti v Plačkově ulici. V tomto domě bydlel po celou dobu působení Abraham Placzek, ale i další jeho nástupci. V roce 1850¹¹³ koupila židovská obec od vrchnosti dům č. 60 (Plačkova 45), od této doby nese dům název „rabínský“.

6.11 Vážná studna

Boskovice jsou již od minulosti spojovány s nedostatkem vody. V dnešní době Boskovice odebírají vodu z vodovodu z Velkých Opatovic a v druhé polovině 20. století byla ve Vratíkovském údolí vybudována vodní nádrž. Již v minulosti, kdy mělo město asi poloviční počet obyvatel, byl nedostatek vody. Voda i v minulosti byla potřeba nejen pro lidi a domácí zvířata, ale i pro řemeslnou a zemědělskou výrobu, ale v dřívější době hlavně pro pivovarnictví, které bylo v Boskovicích nejvýznamnější. S názvem Vážná studna se setkáváme již v 16. století.¹¹⁴ Právě samotný název souvisí se slovem *vážiti*, což poukazuje na způsob čerpání vody, kdy se voda vážila váhami.

Právě zdrojem pitné vody byla tak zvaná „Vážná studna“, kolem které se usídlili první obyvatelé a stala se tak nejdůležitějším centrem židovské obce. Tahle studna měla váhy s držadly, v pozdější době nebyly součástí studny. I přes nadměrné udržování čistoty byla studna velmi často znečišťovaná kvůli špatné kanalizaci (kanalizace se budovala v Bílkově ulici v roce 1931). Tohle znečištění vedlo k několika hromadným onemocněním (viz. Kapitola tragédie v židovské obci), proto se Vážné studni říkalo *studna smrti*.¹¹⁵ Studna měla pumpu se třemi výtokovými rameny. Celá konstrukce byla na kulatém betonovém podstavci. Aby se neplýtvalo vodou, byl zde umístěn mohutný řetěz, který se provlékl rameny, a bylo tak zabráněno pumpování. Řetězy se umístily i v době epidemií. Od Vážné studny se nosila voda až do ulice Plačkovy. K tomu sloužila dřevěná vahadla s háky na koncích,

¹¹² Bránský, J. *Tamtéž*. str. 194.

¹¹³ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 194.

¹¹⁴ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 201.

¹¹⁵ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 202.

kam se zavěsily nádoby. Nošení vody bylo velmi namáhavé, podle údajů z roku 1793¹¹⁶ zde fungoval jeden nosič vody. Židé také k nošení vody využívali křesťany, zejména o sobotách, kdy měli zakázanou fyzickou práci.

Další studna byla uprostřed Plačkovy ulice, třetí studna byla před synagogou minor. Nějaký vodní zdroj byl vybudován na místě dnešní kamenné kašny, ale spíše to byl pozůstatek z mužských lázní. Roku 1875 byla vybudovaná právě kamenná kašna.¹¹⁷ Do této kašny si chodili pro vodu i měšťané z náměstí.

Nesmíme zapomenout na studnu na hranici ghetta v Doubravské ulici, která byla nazývána *Zelená*. V této kašně se Židé očišťovali při účasti na pohřbech. Po roce 1846 byla zřízena další studna v Joštově ulici, na rozhraní ghetta s křesťanskou čtvrtí Zahrady.¹¹⁸

¹¹⁶ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 202.

¹¹⁷ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 201.

¹¹⁸ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 202.

7 Boskovičtí rabíni

Záznamy o rabínech začínají v roce 1657.¹¹⁹ Několik z židovských rabínů:

- 1657 Abraham, syn Mose Klösterlena. Podepsal 14 paragrafů status Chevra kadiša.
- 1671 Abraham, syn Mose Aškenziho.
- 1696 Josua Heschl, syn Schlomoha ha-kohen. Toho roku byl aprobován jako rabín v Boskovicích.
- 1746 Elia, syn Naftali Herze z Halberstadtu. V knize chevry nazýván jako Elia Hamburg. Pocházel z Kroměříže, zemřel v Boskovicích.
- 1811 Nise Hirsch ha-levi Ungar.
- 1840 Abraham Placžek. Pocházel z Přerova, kde působil také jako rabín.
- 1892 Isidor Hirsch
- 1894 Salamon Funk
- 1915 J. Landau, doktor filozofie
- 1920 Ludwig Stein
- 1922 PhDr. Isidor Reich, jehož děd byl rabínem v Budapešti. Dva jeho bratři a všichni jeho strýci byli rabíny. I jeho dvě sestry byly provdány za rabíny. Po 2. světové válce uprchl do Jeruzaléma, kde působil jako rabín až do smrti.¹²⁰

7.1 Židovské spolky

Před rokem 1850 nemáme doklady o existenci spolků v židovské obci v Boskovicích. Jedinou výjimku tvoří Chevra kadiša¹²¹, což byl dobrovolný spolek, který organizoval pohřební obřady. Členství ve spolku bylo pro každého vyznamenáním. Mezi hlavní úkoly patřilo omytí mrtvol, přípravu těla na obřad, doprovod nebožtíka ke hrobu, nebo účast na zádušních bohoslužbách. Statuta chevry Boskovic obsahovala 14 paragrafů v roce 1657¹²², které se doplňovaly a měnily. V 17. století musel nový člen zaplatit jeden rýnský tolar. Od roku 1708¹²³ bylo součástí přijetí tajné hlasování. Pokladníci mohli být jen bohatí členové, aby ztráty mohli zaplatit ze svých majetků. Byli tři a jeden zástupce, každého čtvrt roku se střídali. Valné shromáždění se scházelo dvakrát ročně. Od roku 1725 mohli být členy

¹¹⁹ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 249.

¹²⁰ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 249 - 252.

¹²¹ Chevra kadiša= Svaté bratrstvo

¹²² Bránský, J. *Tamtéž*. str. 241.

¹²³ Bránský, J. *Tamtéž*. str. 241.

i kohenové, kteří měli na starost vyrábění rakví, které musely mít prvotřídní kvalitu. Pohřební bratrstvo existovalo až do deportace Židů do roku 1942.¹²⁴

Tóra poukazuje na pomoc chudým, nemocným a ostrčeným, což bylo hlavním přikázáním judaismu. Židé museli pomáhat slabším. Bylo proto vybudováno několik spolků, které se věnovaly sociálně slabým a nemocným. *Machzib Haschekelel* nebo *Bikur Cholim*¹²⁵ Ovšem samotná židovská obec je nepovažovala za spolky, jelikož neměly stanovy a členskou základnu. Mezi další spolky patří Sdružení židovských žen, což byl spolek podporující chudé židovské ženy a děti. V období první republiky působil spolek Svěpomoc.¹²⁶ Mezi další spolky patřil židovský hasičský sbor. Takle pomoc byla potřebná, jelikož požáry v Boskovicích byly časté. 21. srpna 1751 byl vydán Řád k hašení ohně pro města zemská, městečka a dědiny markrabství moravského.¹²⁷

¹²⁴ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 242.

¹²⁵ Bikur Cholim= z hebrejštiny, navštěvování nemocných

¹²⁶ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 242 – 243.

¹²⁷ Bránský, J. *Tamtéž.* str. 243.

8 Putování židovským městem

V téměř poslední části mé práce jsem se snažila převést téma Židovské město Boskovice do pedagogického výstupu. Pracovištěm, kde mi umožnili výstup, byla Základní škola Boskovice, oddělené pracoviště Slovákova, která mi poskytla i naslechovou praxi. Po domluvě s Mgr. Marií Švancarovou a Mgr. Michaelou Kovářovou jsem uspořádala 11.4.2018 prohlídku židovského města nazvanou jako „Putování židovským městem“. Prohlídky s výkladem se zúčastnilo 24 žáků ze 4. ročníku, se kterými jsme v židovském městě strávili něco přes hodinu. Zpětnou vazbou mi bylo vyplnění pracovních listů, které připojuji do příloh.

8.1 Pracovní list pro žáky 4. ročníku

PUTOVÁNÍ ŽIDOVSKOU ČTVRTÍ

Dobrý den,

Jmenuji se Monika Letfusová. Jsem studentka Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Studuji obor Přírodopis a Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání, a dokončuji bakalářské studium. Tématem mé závěrečné bakalářské práce je „Židovské město Boskovice“. Jednou z částí je i pedagogický výstup, pro který jsem si vybrala právě vás, milý žáci. Věřím, že se při „Putování židovským městem“ dozvíte nové, zajímavé věci a procházka, která bude trvat asi 60 min vás bude bavit.

Na konci bych vás poprosila o vyplnění pracovního listu, který na druhý den odevzdejte vaší třídní učitelce.

Děkuji vám za spolupráci.

ÚVOD DO TÉMATU

Začátek židovské čtvrti-Vstup od Bílkovy ulice

Židé začali osídlovat Boskovice již ve 14. století, největší rozmach nastal však ve století 15. Boskovice byly již od středověku jedním z nejvýznamnějších měst na Moravě. Mezi další města patří Mikulov, Třebíč, Holešov, Uherský Brod nebo Prostějov.

Velmi těžko jde lokalizovat, kde byli židovští občané původně rozmístěni, ale i přesto některé zdroje tvrdí, že místo Bělá, rozlehlý prostor pod hradem, byl bydlíštěm

pro první Židy v Boskovicích. Prostor, kde židé žili byl až po dnešní ulici Bílkovu, tato část obce není dochována.

Počet obyvatel se neustále měnil, kvůli nepokojům, které panovaly mezi křesťany a židy, mnoho obyvatel hledala jiná města pro svůj život. Roku 1942 došlo k deportu (odsunutí) židovského obyvatelstva do koncentračních táborů (místo, kde byli umístěni židé), spousta z nich se z táborů již nevrátilo.

Židé byli velmi dobří obchodníci, dokonce v Boskovicích vlastnili několik textilních firem.

1. Památka synagoga Minor

Malá synagoga neboli synagoga Minor. Na jejím nádvoří můžeme vidět železnou tyč, kam se upevňoval řetěz, sloužící jako brána. V přízemí byla náboženská škola, nahoře samotná synagoga.

2. Synagoga Maior

Velká modlitebna, která sloužila pro židovské obyvatelstvo je velmi významnou památkou židovské obce. Uvnitř interiéru se můžeme podívat na oddíl pro muže (přízemí synagogy) a oddíl pro ženy (balkon v prvním patře)

Velký nápis nad samotným vstupem uvádí hebrejský nápis: „Obnoveno v roce místo posvěcení“, je zde i letopočet přestavby. Po odsunu židů sloužilo místo jako skladiště na oblečení a věci židovských obyvatel.

3. Kašna U koupadel

Po vyhoření mužských lázní byla na místě vybudována nádrž jako zásobárna pro židovské lázně, voda byla vedena od Vážné studny potrubím. Nynější podoba je až z roku 1875, letopočet je zde vytesaný.

4. Bývalé židovské lázně U Koupadel

Tyto lázně byly původně jen pro ženy. Samotná mikve (lázeň) byla umístěna vlevo od vchodu, očistné lázně v nádvořních arkádách, kde bylo deset kabin s vanami.

5. Židovská škola

Na rohu ulic Pod Klášteřem a Velenova stávala od konce 18. století židovská škola. Od roku 1856 zde byla židovská mateřská a dívčí škola. Po roce 1900 postavena tělocvična spolku Makkabi. Zanikla po druhé světové válce.

6. Bývalý obecní dům a škola

Tento dům tvořil jeden celek s židovským špitálem. Nacházel se zde židovský úřad a židovská německá škola, po jejím zrušení třídy české národní školy a po odsunu židů místo sloužilo jako městská knihovna.

7. Vážná studna

Místo, odkud občané židovské obce odebírali vodu. Někteří obyvatelé vodu snášeli až do vzdálené Plačkovy ulice (u židovského hřbitova), takže k lepšímu nošení sloužily vahadla s háky na koncích. Navíc v židovské obci byl zaměstnán i nosič vody, který vodu pomáhal obyvatelům domů donést.

8. Židovské masné krámy U Vážné studny

Do počátku 19. století zde stála židovská „strážnice“, ale byla zničena požárem. Před domem byl napůl v zemi vybudován masný krám, díky tomu, že dům byl ve svahu, bylo zde dobré chlazení. Masný krám provozoval řezník, mohl být jen židovský, který prodával košer maso.

9. Rabínský dům

Původně křesťanský grunt, jehož majitel povolil roku 1711 Židům zřídit na parcele tři masné krámy. Roku 1727 koupil dům židovský rychtář Donát. Roku 1851 dům koupila od vrchnosti židovská obec jako sídlo rabinátu a byt rabínův.

10. Brána do židovského města

Jediná dnes dochovaná brána, která leží mezi ulicí Plačkova a Muzeem Boskovicka. Dnes můžeme vidět sloupy v zemi, kvůli zabránění průjezdu aut a tím ničení samotné brány. Vedle nynější brány byly ještě další dvě, každá u jedné strany, tyhle brány byly zazděny, nejspíše z důvodu postavení domů v jejich blízkosti.

Brány měly význam zejména kvůli jasnému oddělení židovské a křesťanské obce v Boskovicích, byly opatřeny vraty, které se na noc zavíraly, kvůli průchodu z „města do města“.

PRACOVNÍ LIST

1. Věděl/a jsi, že v Boskovicích je židovské město? ANO/NE
2. K čemu sloužila brána do židovské obce?
3. Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč?
4. Co je koncentrační tábor?
 - a) Tábor pro děti
 - b) Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - c) Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
5. V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - a) Textilní průmysl
 - b) Potravinářský průmysl
 - c) Nedařilo se jim v žádném odvětví
6. Přiřaď obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- 1.) Židovské lázně-mikve
- 2.) Bývalý obecní dům a škola
- 3.) Brána do židovského města
- 4.) Synagoga

9 Závěr

V poslední části své práce chci shrnout vše, co jsem vytvořila a jak se mi dařilo. Jak jsem již uvedla, město Boskovice má několik významných památek a myslím si, že právě židovská obec bývá velmi často opomíjena. Spousta rodáků z Boskovic nemá ani základní informace o židovském městě, proto jsem svoji práci zaměřila tak, aby byla dostupná a pochopitelná širší veřejnosti. V práci se tedy každý může dočíst základní informace i mnoho zajímavostí o židovské obci.

Text jsem rozdělila do několika kapitol, ve kterých se zabývám několika tématy jako například historií města Boskovic, historií židovské obce, deportu Židů do Terezína a odtud na východ, památkami židovského města, židovskými spolky a obyvateli židovské obce. Součástí je i samostatný výstup, který mi umožnili pracovníci Základní školy Boskovice, odděleného pracoviště Slovákova.

V první kapitole popisují historii města Boskovic. Od osídlení pravěkých lidí až do dnešní doby. Samotné Boskovice mají bohatou historii, která se prolíná právě s tématem méj bakalářské práce.

Druhou kapitolu jsem věnovala historii židovské obce. Počátkem 14. století se v Boskovicích objevili první Židé a velký rozmach zaznamenáváme v 15. století. Právě původní Židé si potrpěli na postupném osídlení židovského města, takže si své rody velmi často pojmenovali. Nezapomněla jsem zmínit ani problémy mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem Boskovic. Křesťané si určovali dny, kdy mohli Židé do města, nebo se Židé nesměli stěhovat mezi křesťanské obyvatelstvo.

V jedné z kapitol se věnuji i samotnému deportu Židů do Brna, odkud byla spousta z nich odeslána do Terezína a pak dále na východ „pro smrt“. Z těchto stovek Židů deportovaných do koncentračních táborů se vrátil zpět jen zanedbatelný počet. Po návratu bylo těžké žít v Boskovicích, kde se cítili cizí, jejich domovy byly rozebrané, zchátralé, občas dokonce obydlené, a tak našli jiná města a země pro život.

V další kapitole popisují některé stavby města, snažím se vybrat nejzajímavější svoji historií. Popisují synagogu maior, synagogu minor, židovské lázně, obecní dům, židovský špitál, masné krámy, nebo brány do židovského města. Právě kapitolou staveb židovského města jsem se chtěla zabývat nejvíce, ale bohužel z důvodu rozsahu práce jsem musela kapitolu zkrátit a pokud bych měla možnost toto téma rozšířit v jiné práci, byla bych jen ráda.

Ač zpočátku velmi těžké téma na orientaci, myslím si, že díky „Putování židovským městem“ jsem zjistila, že se v problematice orientuji a přenesení do pedagogického výstupu se mi povedlo. Bohužel na celou prohlídku židovské obce jsme měli s žáky pouze hodinu, a tak jsem vybrala jen část židovského města a připomněla některé památky. Žáci byli aktivní, zajímali se a prohlídka je podle zpětných vazeb velmi zaujala.

Téma jako celek mě velmi zaujalo a práce mi pomohla se lépe zorientovat v dané problematice. Setkala jsem se s lidmi, kteří se o problematiku zajímají, navštívila jsem archiv v Blansku, nebo Muzeum Boskovicka. Všechny návštěvy, diskuze a dozvídání se nových věcí mě stále častěji utvrzují v tom, že na historii se nezapomíná a já doufám, že židovské město zůstane součástí života v Boskovicích a všichni budeme pečovat o památky v něm, jak se o to snaží od roku 1989.

Použitá literatura a informační zdroje:

Tištěné zdroje:

BRÁNSKÝ, Jaroslav. *Boskovice v proměnách času*. Boskovice: Městský národní výbor, 1990.

BRÁNSKÝ, Jaroslav. *Osud Židů z Boskovic a bývalého okresu boskovického 1939-1945*. Boskovice: Muzeum Boskovicka, 1995. ISBN 80-858-3428-6.

BRÁNSKÝ, Jaroslav. *Židé v Boskovicích*. Boskovice: Klub přátel Boskovic, 1999. ISBN 80-858-3464-2. HAIDLER, Jaroslav Achab, František MLATEČEK a Petr VÍTÁMVÁS. *Židovský hřbitov v Boskovicích: průvodce*. Boskovice: Muzeum Boskovicka, 2002. ISBN 80-732-6021-2.

JUREK, Jaroslav, ed. *Čas: boskovický magazín*. Boskovice: Vlastivědné muzeum, 1966.

JUREK, Jaroslav. *Čtení o minulosti města Boskovic*. Boskovice: Okresní vlastivědné muzeum, 1958.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovská čtvrť v Boskovicích*. 3., přeprac. vyd. Boskovice: Klub přátel Boskovic, 2004. ISBN 80-239-4570-X.

SIXTOVÁ, Olga, Arno PAŘÍK a Daniel POLAKOVIČ. *Boskovická synagoga: průvodce*. Praha: Židovské muzeum, 2002. ISBN 80-856-0857-X.

Prameny:

Kronika města Boskovice [online]. [cit. 2018-05-07]. Dostupné z: <http://kronika.boskovice.cz/kronika/1922-1962/kronika.html>

Internetové zdroje:

Databáze obětí holokaustu [online]. [cit. 2018-05-07]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/>

Projekty o židovském hřbitově Gymnázia Boskovice [online]. [cit. 2018-05-07]. Dostupné z: <http://www.gymbos.cz/hrbitov/hrbitov/index.html>

Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č.1: Pracovní listy – Putování židovským městem

Příloha č.2: Synagoga Maior

Příloha č.3: Obecní dům a škola

Příloha č.4: Brána do židovského města

Příloha č.5: Mikve

Příloha č.6: Kašna U Koupadel

Příloha č.7: Vážná studna

Příloha č.8: Židovský hřbitov

Příloha č. 1: Pracovní listy

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovicích je židovské město? ANO NE
- K čemu sloužila brána do židovské obce?
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč?
synagoga, mikve - hebrejské napisy
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A) 1

B) 4

C) 2

D) 3

- Židovské lázně-mikve
- Bývalý obecní dům a škola
- Brána do židovského města
- Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovicích je židovské město? ANO NE
- K čemu sloužila brána do židovské obce?
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč?
hebrejské napisy, křesťanské a židovské náboženské
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- Židovské lázně-mikve
- Bývalý obecní dům a škola
- Brána do židovského města
- Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovcích je židovské město? ANO X
- K čemu sloužila brána do židovské obce? *Pro oděnění židovské a křesťanské obce v Boskovcích*
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč? *Synagoga Město - též nejvíce nadšením v obdivu naplněná. Přehledná*
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- Židovské lázně-mikve
- Bývalý obecní dům a škola
- Brána do židovského města
- Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovcích je židovské město? ANO X
- K čemu sloužila brána do židovské obce? *Pro oddělení židů a křesťanů*
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč? *Židovská lázeň-mikve. Boskovci jsou upravení.*
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- Židovské lázně-mikve
- Bývalý obecní dům a škola
- Brána do židovského města
- Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovcích je židovské město? (ANO) NE
- K čemu sloužila brána do židovské obce?
Pro odcházení židovské a křesťanské obce.
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč?
Byvalý obecní dům a škola.
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- 1.) Židovské lázně-mikve
- 2.) Bývalý obecní dům a škola
- 3.) Brána do židovského města
- 4.) Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

PRACOVNÍ LIST

- Věděla jsi, že v Boskovcích je židovské město? (ANO) NE
- K čemu sloužila brána do židovské obce? Obý. dom. v bývalé židovské obci.
- Která památka z „putování židovským městem“ tě nejvíce zaujala a proč?
Byvalý obecní dům a škola.
- Co je koncentrační tábor?
 - Tábor pro děti
 - Místo, kde byli umístěni židé v období 2. světové války
 - Místo, kde se pořádaly společenské akce za 2. světové války
- V jakém průmyslu se židovským obyvatelům dařilo?
 - Textilní průmysl
 - Potravinářský průmysl
 - Nedařilo se jim v žádném odvětví
- Přifať obrázky k názvu budovy

A)

B)

C)

D)

- 1.) Židovské lázně-mikve
- 2.) Bývalý obecní dům a škola
- 3.) Brána do židovského města
- 4.) Synagoga

Pracovní list žáka 4. ročníku (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č. 2: Synagoga Maior

Pohled na synagogu (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č. 3: Obecní dům a škola

Pohled (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č. 4: Brána do židovského města

Pohled na ulici Plačkova (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Pohled z ulice Plačkova (Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č.5: Mikve

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č.6: Kašna U Koupadel

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č.7: Vážná studna

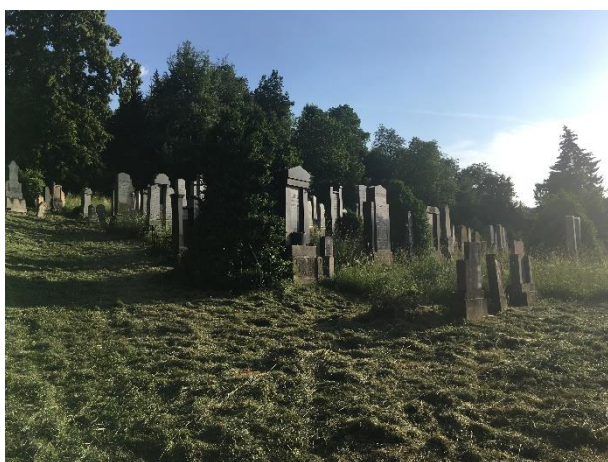

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Příloha č.8: Židovský hřbitov

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)

Márnice na židovském hřbitově, rekonstrukce 2015

(Foto: autor práce, Monika Letfusová)